

ВІРТУАЛЬНИЙ МЕДІАПРОСТІР ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ «ЧУЖОГО»

КОЗЛОВЕЦЬ Микола,

д-р філос. наук, проф.,

професор кафедри філософії та політології,

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

Житомир, Україна

(orcid.org/0000-0002-5242-912X)

mykola.kozlovets@ukr.net

Актуальність дослідження віртуального медіа-простору як чинника формування образу «Чужого» зумовлена безпрецедентною цифровізацією всіх сфер людського буття. У сучасну епоху мережеві платформи, соціальні медіа та інформаційні алгоритми виконують роль не лише пасивних трансляторів новин, а перетворились на архітекторів соціальної реальності. Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ), дипфейків та технологій таргетування контенту дозволяє конструювати гіперреалістичні, проте часто спотворені образи інших людей і соціокультурних груп. Як наслідок, традиційні механізми сприйняття іншості зазнають докорінної трансформації, переміщуючись із площини реального фізичного досвіду у вимір цифрових маніпуляцій та симулякрів. Сучасний віртуальний медіа-простір давно перестав бути просто електронним таблом оголошень чи місцем для перегляду розважальних відео. Сьогодні інтернет, соціальні мережі та новинні платформи буквально конструюють наше сприйняття реальності, диктуючи, кого нам поважати й любити, а кого боятися. Одним із найголовніших процесів, який непомітно розгортається на екранах наших смартфонів, є формування образу «Чужого». Якщо раніше, у доцифрову епоху, для зустрічі з людиною іншої культури чи поглядів потрібен був реальний фізичний контакт, то тепер цей образ створюється штучно за допомогою алгоритмів, медіа-наративів та візуальних шаблонів. Парадокс полягає в тому, що цей віртуальний «Чужий» часто взагалі не має нічого спільного з реальною людиною; він перетворюється на медійний фантом – зручну картинку, позбавлену глибини й об'єктивності [5].

У контексті глобальних геополітичних зрушень, інформаційних війн та міграційних криз сьогодення, образ «Чужого» штучно радикалізується і дегуманізується через екранні наративи. Медійні ехо-камери та «бульбашки фільтрів» ізолюють користувачів у межах однорідних світоглядних кластерів, де будь-яка відмінність сприймається не як альтернативна точка зору, а як екзистенційна загроза. Оскільки різні групи користувачів існують у паралельних інформаційних світах, то спільна мова діалогу практично зникає. Це призводить до критичного рівня поляризації суспільства, зростання мови ворожнечі (*hate speech*) та ерозії культури толерантності [5].

Соціальні мережі заганняють людей у так звані «бульбашки фільтрів» або ехо-камери, де алгоритми підсовують ним лише той контент, який підтверджує їх правоту. Незгодна думка всередині бульбашки сприймається не як інша точка зору, а як помилкова або навіть ворожа «дезінформація». Як наслідок, будь-яка людина «ззовні», яка має відмінні політичні, культурні чи релігійні погляди, автоматично маркується як ворог або дивак, чиї аргументи навіть не варто слухати. Більше того, розвиток штучного інтелекту, дипфейків та технологій маніпулювання контентом дозволяє створювати настільки переконливі образи «небезпечного Іншого», що людська психіка, вихована на швидкому «кліповому» споживанні інформації, миттєво піддається паніці та агресії. Це руйнує культуру нормального діалогу і породжує хвилі мови ворожнечі в коментарях.

У межах філософського аналізу феномен «ехо-камери» постає як більш агресивне продовження інформаційної бульбашки. Якщо бульбашка лише лімітує доступ до зовнішнього світу, то ехо-камера створює певний замкнений інформаційний простір. У такому середовищі інші погляди не просто ігноруються, а активно дискредитуються. Основна небезпека ехо-камер полягає у спотворенні механізмів довіри, оскільки користувач починає довіряти інформації не через її об'єктивну істинність чи доказовість, а через її відповідність груповим стереотипам [3 с. 66–74].

У віртуальному медіа-просторі образ користувача постає як щось «Чуже», у кращому випадку «Інше», однак однозначно відмінне. Ця «чужинність», «інакшість» асоціюється, з одного боку, з «цікавістю», «новизною», «екзотичністю». а з другого — з «ворожістю». Звідси неминуче при конструюванні мас-медіа образу виникає дихотомічне протистояння «ми — вони». Аналіз того, як медіа-простір редукує

складну людську ідентичність до плоских стереотипних маркерів, дозволяє зрозуміти витoki сучасної ксенофобії та агресії в мережі.

Конструювання такого образу «Чужого» в мережі – це не випадковість, а продуманий механізм, який виконує конкретні завдання. Найпростіший спосіб об'єднати якусь групу людей («Своїх») – це показати їм спільного ворога («Чужого»). Медіа часто експлуатують цей прийом у часи криз, щоб каналізувати суспільне невдоволення, страх і тривогу на конкретного цапа-відбувайла – будь-то, політичні опоненти, представники іншої субкультури чи мігранти. На цьому тримається сучасна «економіка уваги»: публікації, які викликають гнів, обурення та страх перед «чужинцями», збирають найбільше лайків і репостів, а отже, приносять власникам платформ колосальні прибутки. У результаті маємо справу з ситуацією, коли ксенофобія та відчуження стають вигідним цифровим товаром, а реальна людська особистість затирається під тиском стереотипних мемів та коротких відео.

З філософського погляду, екран телефону став виробником того, що дослідники називають «симулякрами» – копіями, які замінили собою реальність [1, 6–7; 3, с. 66–74]. Ми спілкуємося не з живими людьми, а з їхніми аватарками та вирваними з контексту цитатами. В епоху постправди факти більше нікого не цікавлять: якщо сконструйований медіа образ «поганого Чужого» потрапляє в наші внутрішні страхи, ми повіримо в нього без жодних доказів. Проте віртуальний простір має і зворотний бік. Оскільки він глобальний, то дає нам унікальний шанс напряду дізнатися, як живуть і мислять ті, кого нам малюють ворогами. Основний філософський висновок полягає в тому, що подолати це штучне відчуження можна лише через розвиток критичного мислення та цифрової гігієни. Людям потрібно навчитися вимикати емоції під час гортання стрічки новин і за кожним цифровим образом намагатися розгледіти живого «Іншого», здатного до рівноправного й мирного діалогу.

Якщо придивитися до того, як саме образ «Чужого» матеріалізується в стрічках новин, то стає зрозуміло, що головною зброєю медіапростору є мова візуальних символів та емоційного кодування. Сучасна людина не має часу читати розлогі аналітичні статті, тому її сприйняття переформатували під так зване «кліпове мислення». Образ опонента, представника іншої культури чи чужинця сьогодні стискається до розмірів одного мему, короткого вірусного відео в TikTok або кричущого заголовка. Коли якась група людей постійно

зображується через один і той самий негативний або висміювальний шаблон, у підсвідомості користувача формується стійкий тригер. Люди починають реагувати не на реальні вчинки людини, а на те «вирокове клеймо», яке на них повісив інтернет-дискурс. Це призводить до психологічного ефекту знеособлення, коли за цифровим ярликом ми повністю перестаємо бачити живу особистість з її власними болями, мотивами та унікальною історією. Зазначимо, що людська психіка з легкістю може сприймати нові уявні світи, які несуть у собі певні самообрази, на відміну від образів, які відображаються в звичайній реальності [2, с. 162–167].

Особливо гостро ця проблема постає зараз, коли у гру вступають технології генеративного штучного інтелекту та дипфейків. Сьогодні створення фальшивого, але максимально переконливого образу «Чужого» стало справою кількох кліків. Можна згенерувати аудіо-запис із голосом політика, який говорить жахливі речі, або підробити відео, де представники певної меншини начебто вчиняють правопорушення. Навіть якщо згодом фактчекери доведуть, що це фейк, первинний емоційний шок – страх, огида чи гнів – уже виконає свою роботу в мізках мільйонів людей. Віртуальний простір навчився грати на найдавніших еволюційних інстинктах людини: бачиш невідоме – тікай або бий. Технології просто автоматизували цей процес, перетворивши природне прагнення людини до безпеки на інструмент маніпуляцій, де образ «Чужого» використовується як паливо для розпалювання реальних суспільних конфліктів.

Водночас філософія цифрової епохи застерігає нас від ще однієї пастки – так званого «цифрового гетто». Коли ми блокуємо, видаляємо з друзів чи відправляємо в чорний список кожного, чия думка хоч трохи відрізняється від нашої, ми добровільно «каструємо» власний світогляд, створюємо навколо себе штучний, стерильний світ «Своїх», де панує абсолютна згода. Але парадокс у тому, що без контакту з «Чужим» неможливий розвиток самого «Я». Саме обговорення відмінностей, дискусія та зіткнення з іншим поглядом на світ змушують нас мислити глибше, переосмислювати власні догми та рости інтелектуально. Замикаючись у віртуальних коконах, ми втрачаємо навичку живого спілкування та компромісу, стаючи легким розхідним матеріалом для інформаційних маніпуляторів, які прагнуть розділити суспільство на радикальні, ворогуючі табори.

Зрештою, вихід із цієї цифрової кризи лежить не в площині видалення соцмереж чи тотальної цензури інтернету, а в зміні нашої власної культури споживання інформації. Нині життєво необхідно переходити від пасивного споглядання екрана до практики, яку філософи називають «відповідальною присутністю». Це означає включення внутрішнього гальма щоразу, коли черговий пост у мережі викликає у нас миттєве бажання засудити, висміяти чи зненавидіти когось «чужого». Цифрова гігієна сьогодні – це не просто чищення кешу в телефоні, а здатність взяти паузу, перевірити першоджерело і поставити собі просте запитання: «Кому вигідно, щоб я зараз відчував цей гнів?». Тільки повертаючи собі контроль над власними емоціями та навчаючись бачити в кожній аватарці людину, ми здатні перетворити віртуальний простір із поля битви на місце для справжньої зустрічі та діалогу.

Отже, можна стверджувати, що віртуальний медіа-простір став головним майданчиком, де конструюється сучасне розуміння «Чужого». Замість того, щоб зближувати людей завдяки глобальному зв'язку, інтернет-технології та алгоритми соціальних мереж часто працюють у зворотному напрямку. Вони редукують складну людську особистість до плоских стереотипів, заганяють людей в інформаційні бульбашки та перетворюють будь-яку соціокультурну відмінність на привід для ворожнечі. У результаті віртуальний «Чужий» постає перед нами не як жива людина з іншим досвідом, а як штучно створений медійний фантом, образ якого використовується для маніпуляцій, монетизації наших емоцій та політичного розколу суспільства.

Головний філософський виклик цифрової епохи полягає в тому, щоб повернути людині здатність до справжнього, глибокого діалогу в умовах тотального віртуального відчуження. Подолання цього кризового тренду неможливе за допомогою технічних заборон чи цензури; воно вимагає від кожного з нас свідомої цифрової гігієни та розвитку критичного мислення. Тільки навчившись вимикати первинні емоції під час гортання стрічки новин, перевіряти факти та усвідомлювати маніпулятивну природу алгоритмів, ми зможемо деконструювати нав'язані нам образи ворогів. Зрештою, майбутнє медіа-простору залежить від нашого вибору: дозволити йому залишатися полем цифрових битв чи перетворити його на місце для реальної зустрічі, де в «Чужому» ми зможемо розгледіти рівноправного й самобутнього «Іншого».

Філософське осмислення цієї проблеми є життєво необхідним для напрацювання нових стратегій міжкультурного діалогу та цифрової гігієни, пошуку відповіді на фундаментальне питання: «Як у світі тотального віртуального відчуження зберегти здатність бачити в «Чужому» рівноправного «Іншого» та деконструювати штучно створені образи ворога?».

Список використаних джерел

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
2. Головська І. Г., Хрустальова А. Є. Психологічні особливості запобігання страху самотності як профілактики тривожності. *Габітус. Науковий журнал*. Випуск 61. Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 162–167.
3. Козловець М. А., Кривонос О. М. Алгоритмічне спотворення інформації в цифрових платформах: етичні аспекти. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. (19). <https://doi.org/10.5281/zenodo.20331218> <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/620>
4. Стебельська О. І. До питання про симулякризацію соціокультурного простору. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 39. С. 66–74.
5. Gruzdt, A., Mai, P., & Vahedi, Z. Studying anti-social behaviour on Reddit with Communalystic. In *The SAGE handbook of social media research methods*. 2022. Pp. 503–520. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781529782943.n36>.